

Момент істини

Перший заступник голови Комітету ВР у закордонних справах Тарас Чорновіл про сучасний момент, про українську політику і про себе

Розмову веде Олена ГУТЯНСЬКА

– Пане Тарасе, останні 17 років Україна, якщо мати на увазі зовнішньополітичну кон'юнктуру, жила у доволі сприятливих умовах. Чи не відчуваєте ви, що керівники нашої держави цей час використали не найкращим чином і, зокрема, через це у світову кризу ми входимо доволі слабкими?

– Почну з того, що світ також використав цей час далеко не найкращим чином. У 1991 році ми мали «парад визнання». Після того настало певне затишся і навіть розчарування з боку лідерів іноземних держав, бо не все в нас шло так, як очікувалося. Тим часом до 2004 року те саме НАТО мало всі можливості прийняти Україну у свої члени. І Євросоюз міг, хай і не надаючи нам статусу повноцінного членства, зробити зустрічні кроки й узяти під певний контроль наше керівництво, наших політиків, які надто часто роблять дурниці, тому що їм бракує, по-перше, власного розуму, а по-друге – певного планомірного, постійного зовнішнього впливу і зовнішніх зобов'язань – адже ми живемо в глобалізованому світі.

Тепер суперечка з приводу того, НАТО – це добре чи погано, вже є, як на мене, суперечкою про ніщо: Україна не буде членом Альянсу, тому що сьогодні така кон'юнктура – і зовнішня, і внутрішня, – що вона ним стати не може. Колись я був страшним апологетом вступу України до НАТО. Це потім

я трохи охолов і розчарувався, а влітку 2004-го переконував усіх, починаючи від дрібних клерків у Брюсселі та Монсі й закінчуючи Генсеком НАТО: «Чому ви не хочете Україну приймати?». «Та воно вам потрібно! – чув у відповідь. – Дружіть із Росією, будьте позаблоковою державою, ми постараємося вам допомогти нейтральний статус здобути». Те, що сьогодні говорять найзатятіші противники НАТО в Україні, тоді говорили керівники Альянсу. За цей час Росія змінила свою

позицію. Це з 2000-го по 2005-й вона переймалася внутрішніми проблемами, а тепер буде жорстку зовнішню політику, і Україна вже в НАТО потрапити не зможе фізично... І таких речей, коли світ прогавив певний шанс доброго коректного впливу на Україну, є дуже багато.

Що ж до самої України, у мене так відчуття, що в нас при владі є дуже багато людей, які так і не усвідомили, у чому суть їхньої роботи, якою державою вони керують – не Чорногорією,

у якій 600 тис. населення, не Ісландією, де ще менше, а Україною, де мешкають десятки мільйонів. Вони не усвідомили, що в глобалізованому світі є взаємозв'язки, взаємна відповідальність і не можна сьогодні зробити якусь дурість в Україні й сподіватися, що це тільки наша дурість, з якою ми самі собі дамо раду. Ні, це б'є по всіх, а передусім – по нашому зовнішньому рейтингу. Аджне, скажімо, будь-які фінансові прорахунки, на кшталт дивних, абсо-

лютно свідомих ігор нашого Нацбанку з курсом гривні, б'ють по всій фінансовій системі Європи – не так сильно, як авантюри, що робилися в США з федеральною резервною системою, але все одно б'ють. Якби не це, Міжнародному валютному фонду й на думку не спало б давати нам 16 млрд та ще й у такі короткі терміни. Це є перше. А друге... Я колись трошки цікавився медициною, зокрема – психіатрією, і сьогодні в нашій системі управління державою бачу речі, що їх цілком можна розглядати в контексті медичних діагнозів. Відома, скажімо, параноїдальна шизофренія. А на мій погляд, є й парламентарна, якщо ширше – політична форма шизофренії. Люди живуть у паралельному світі, вони собі його створюють, починають підмінювати ним реальність і в цю віртуальну реальність вірити. Вони абсолютно щиро вірять у те, що якісь оці броунівські рухи наверху, оці шлюбні ігрища жаб, що відбуваються у найвищих ешелонах української політики, є реальне життя й від цього щось залежить.

Ця шизофренічність, ця крайня суб'єктивність української політики є одним із чинників, що сьогодні неймовірно утруднюють і міжнародну політику України. Як до нас мають ставитися, коли незрозуміло, хто в цій країні працює, з ким домовлятися, які будуть далі кроки, коли йде неприхована війна між гілками влади, а президент демонструє абсолютний волонтаризм... Знаєте, світ до нас поки ще доброзичливий, хоча конкурентність свою роль відіграє. Нас витіснятимуть з ринків, цим скористаються, але поки що ніхто не хоче нас «добивати» – ми з успіхом робимо це самі.

– Тобто ви вважаєте, що з нами дедалі менше бажатимуть мати справу?

– На жаль. Дати сигнал своєму великому бізнесу: «Ідіть в Україну», – сьогодні не ризикне жодний поважний світовий лідер, тому що на Заході мають звичку відповідати за слова. Якщо президент Америки (не під час протокольних зустрічей з українським президентом, а під час серйозних бізнесфорумів у самій Америці) зробить заяву, що, на його переконання, треба інвестувати в Україну, вести там серйозний

бізнес, американські корпорації сюди підуть. Але якщо тут вони нараються на нашу податкову, на неповернення ПДВ, абсолютно незаконні рішення багатьох судів, вимагання й хабарництво місцевої і центральної влади, то після того в президента, який дав сигнал таким корпораціям, виникнуть неймовірні проблеми. Аджне в будь-якій західній країні бал правлять не лише уподобаня виборців, а й позиції та ідеї великих корпорацій, які заробляють гроші для бюджетів цих країн.

– Сьогодні від негативних наслідків кризи, що розгорнулася, намагається захиститися весь світ – здійснюючи протекціоністські заходи і рятуючи власні економіки. Наскільки адекватними цим новим обставинам є зусилля наших політиків?

– Здається, трошки прийшло вже розуміння того, що криза є і треба щось робити, а тому, як на мене, з'являються перші адекватні паростки дій. Антикризовий законопроект, за який проголосував парламент, несе в собі саме ознаки зростання адекватності. В Україні сталося чудо: експертів, які мають голову, раптом почала слухати влада. І колективними зусиллями було утворено документ, який уже можна сприймати принаймні як пролог адекватності. У ньому, на жаль, немає глибинної мудрості й елементарного використання досвіду світу. Подивіться, що робить Саркозі. Миттєві чіткі кроки – послаблення податкового тиску, пряма підтримка свого бізнесу, пряма підтримка валюти (дуже чіткими вливаннями – тоді, коли треба, і туди, куди треба), моментальні протекціоністські дії. Таку миттєву реакцію можна було б принаймні скопіювати. Але ж тоді в нас ніхто на цьому «не заробить».

У будь-якій країні світу і беруть хабарі, і крадуть. Але все-таки думають про те, аби не зашкодити країні. Я був на будівництві шляхопроводу в Кореї. Технології ХХІІ століття. 18 км через море. Гігантський міст, що за вартістю недовзі виявиться ненабагато дорожчим, ніж... наш міст Кирпи. Морські хвилі, солоня вода, глибина в окремих місцях понад 100 м, висота така, що океанські лайнери можуть проходити, – і маленький мостик через

➔ звичайну європейську спокійну, мілку річку. А ціна практично зводиться до однієї величини. То в мене питання: скільки в нас крадуть? 90% чи 98? У тій самій Кореї мені відверто казали: «Ми не можемо забезпечити стовідсоткової чесності, але чиновник має розуміти: якщо він, щось укравши, забезпечить максимальними зусиллями ефективність того, що лишилося, то, у принципі, принесе державі трошки більшу користь, ніж якби просто рутинно займався своєю роботою». Тому там це сприймається як невеличка винагорода за особливу активність і на це закривають очі. Та коли масштаби дещо більші, то, вибачте, два колишні президенти Кореї дістали смертний вирок. Їх не розстріляли, але вони відсиділи, принаймні, по кільканадцять років, доки підпали під амністію. Хіба в нас можна уявити щось подібне?

Кредит, що його надає МВФ, тішить. Але ж як його використають? Поки що наші урядовці бачать завданням кредиту фінансову стабілізацію. А використати на серйозне переоснащення економіки чи, принаймні, часткове вкладення: скажімо, половину держава вкладає у певні економічні сектори, а другу мають вкласти власники? Держава дістає певні акції цих підприємств, а коли все залагодиться, власники зможуть викупити акції назад, можливо – за тією самою ціною. Та спочатку треба підштовхнути: ми даємо півмільярда, і ви даєте півмільярда, але на виході підприємство має дати конкурентоспроможну продукцію за конкурентною ціною. От щодо кредиту МВФ такого бачення я поки що ні від кого не чую.

– У парламенті дехто влаштовував істеріку: мовляв, цього кредиту не можна брати, бо віддавати його доведеться нашим дітям, це ярмо і т. ін. Яку небезпеку насправді становить для нас цей кредит?

– Його умови загалом є цілком прийнятними, і катастрофою він може стати для нас тільки в одному випадку – якщо ми свідомо обвалюватимемо українську гривню. Якщо в нас триватимуть експерименти імені пана Стельмаха, то цього кредиту можна боятися, бо чим більш зростатиме ціна долара щодо гривні, тим важчими будуть умо-

ви повернення кредиту. 4% – це надзвичайно добрі умови, таких ми не знайдемо ніде. І ще одне застереження: потрібен контроль за використанням коштів. Таку велику суму МВФ не пустить безконтрольно. Гадаю, те, чого ми самі не забезпечимо, забезпечать міжнародні банківські організації, відповідні аудиторські компанії, що їх наймає МВФ.

Умова щодо соціальних стандартів при отриманні кредиту МВФ є на старті обов'язковою. Це стандартна ситуація в усіх країнах, що проводили приблизно таку соціальну політику, яка була дотепер в Україні. Міжнародний валютний фонд примушує нас заявити те, що ми й без того робитимемо. Уяві-

мо: уряд Тимошенко поміняється на уряд Януковича, і що першочергово їм доведеться робити? Знов-таки – різати соціальні стандарти. У соціальний популізм ми вже нагналися. Він справді дещо зняв відчуття бідності, але зараз провокує її набагато сильніше. Можемо запровадити індексацію, принаймні – на розмір інфляції. І нам через це не перекриють повітря, бо то зовсім інша природа підвищення, яка, проте, може дати фізично більшу суму грошей, ніж підвищення, що є на сьогодні. І друге. Якщо в процесі виконання кредитних зобов'язань ми вирвемося з кризи, відновляться зростання економіки, нормальна бюджетна політика і Україна

продемонструє, що має можливість для повернення позиченого, то зможемо домовлятися з МВФ про внесення змін до угоди щодо отримання кредиту, робити певні корективи. Але на старті мусимо визнати правила гри.

– Зростання добробуту громадян не в останню чергу визначає ставлення їх до своєї держави, до влади. Чи погіршиться, на ваш погляд, це ставлення зі спадом, пов'язаним із розгортанням кризи?

– Громадяни можуть багато чого перетерпіти – згадайте шокову терапію в цілій низці східноєвропейських і центральноєвропейських держав. Це були страшні удари, але люди перетерпіли.

Які страйки були в Польщі наприкінці 1980-х, а на початку 1990-х усі змирилися – і це при тих надзвичайних традиціях протестного руху, який завжди був у поляків. Згадайте, на Гданській верфі у 70-х роках під розстріл ішли, а тут прийняли правила гри. Бо вірили владі.

Мені сьогодні могли б сказати, як простому громадянину, що заробляє гроші своєю працею: ти маєш потерпіти, а ми щось зробимо й тобі після того буде добре, а я бачу, що ця влада поводить неадекватно й не може мені пояснити, що ж саме зробить, не має кінцевої відповіді, не має «плану Бальцеровича»... Мені ж ніхто не скаже, як Бальцерович сказав кожному останньому найбіднішому полякові, що ось це буде, це і це, ось на стільки буде падіння і тоді на стільки буде зростання за такими-то механізмами. Може, багато хто з поляків і не розумів самої суті економічної доктрини, але вони бачили, що влада сама знає, що робити. А як сьогодні поводить зі своїми громадянами наша влада? Ми з кризою боремося чи боремося за дострокові вибори? Скажімо, стояло питання, буде чи не буде прийнятий антикризовий закон, за яким ми маємо дістати принаймні шанс на порятунок країни, а одна з депутаток «Нашої України» заявляє: «А нас це не цікавить. Нас цікавить, чи будуть гроші на вибори виділені». То ви мені вибачте, якщо у владі можуть не просто звучати, а й мати вплив на події в країні такі голоси, то я, як простий громадянин, тій владі сказав би: «Ні. Я завтра виходжу барикади будувати, бити вікна, підпалювати владні машини, і я не дам вам цього робити!»

– До цього може дійти?

– Подивіться, які страйки й протести відбувалися останнім часом у тих самих країнах Західної Європи, коли влада бодай трохи щось утруднювала в соціальному захисті! В Італії, Греції... Це дуже поступово наближається і до України. Думаю, ближчі два-три роки в нас робітничий рух, через заформалізованість профспілкової діяльності, очевидно, ще не зможе так вибухнути, але вибух однаково буде. І за п'ять років ми побачимо – навіть за набагато кращих умов, ніж є зараз – досить серйозні страйкові, протестні акції соці-

ального характеру. Справжні, стихійні, а не проплачені політиками.

– Є в країні політична сила, структура, людина, якій вигідна ця криза?

– Я, як Діоген, ходив би зі свічкою і шукав би ту людину у владі, якій вона не вигідна. У мене відчуття, що десь від кінця 2004 року постійно живемо у свідомому безперервному провокуванні всіма владними інституціями політичної кризи, економічних проблем із дуже чітким наміром – аби відбулася ця криза й можна було показати, що хтось у ній винен («Тільки не я!»), а себе виставити борцем або тим, хто «попередив».

Криза болісно б'є по людях, а от по владі... Я дуже надіюся на те, що ота частка бізнесу, який сам себе створив (а вона у владі присутня), у ближчому майбутньому все-таки скаже своє слово. Ті, хто створює, будує, а не проживає створене іншими, не жирує на бюджеті, гадаю, в один прекрасний момент мусять дійти розуміння, що ігри треба закінчувати. І тоді можливий бунт системного бізнесу, який примусить владу працювати так, як треба. У нас звикли огульно говорити: «погані олігархи, погані олігархи», а я на них дивлюся збоку (сам я ніколи не буду олігархом і не хочу ним бути) і бачу, що це – дві різні формації: олігархи несистемні й системні, шахраї і ті, хто буде. Крадуть і одні, й другі, і ті, і ті недоплачують податки (у нас немає умов для чесного ведення бізнесу), але принаймні одні розраховують на те, що їм жити й далі працювати в цій країні, створювати робочі місця тощо, а другі переймаються тим, як в одній оборудці нагребти, а потім влізти в іншу аферу. Одне слово, я сподіваюся, що бунт системників відбудеться.

– Свого часу ви працювали в лікарні швидкої допомоги, де для порятунку хворого лік ішов інколи на секунди. Який рецепт, який швидкий та ефективний спосіб порятунку України ви бачите сьогодні?

– Це складне питання. Але, безперечно, на зміну приписуваному Людовікові XIV принципу «Держава – це я», що, на жаль, діє в нашій державі («Моя нація...»), має прийти нормальна колективна воля. Я дуже

➤ велику надію покладав на можливість створення союзу між БЮТ і Партією регіонів. До обох цих структур ставлюся критично. Якби мені подобався БЮТ, то, враховуючи, що ми були зі старих часів особисті друзі з Юлією Тимошенко, я, певно, був би в БЮТ, а не в Партії регіонів. Але бачу там стільки негативу, маю стільки застережень, що зараз навіть думки такої не можу допустити. Я виходжу з Партії регіонів, де посідав третє місце у виборчому списку і мав гарантії знову бути в першій п'ятірці. Однак об'єднання двох структур, які виявили невдоволення існуючими правилами гри в країні і принаймні задекларували (як на мене, достатньо щиро) бажання їх змінити, – це була надія. Єдина можливість щось зламати, коли, з одного боку, є президент, який хоче, аби збереглася нинішня система, а з другого – дві гігантські політичні сили, які весь час по черзі цьому президентові підігрують у боротьбі одна з одною. За таких обставин якоїсь зміни на краще бути не може. Розрив цього порочного кола і був би порятунком:

коли один учасник цієї гри втрачає силу, два інші припиняють грати на його боці по черзі, а натомість грають разом.

Думаю, ще раз ми таку надію дістанемо не скоро. БЮТ, що дуже серйозно повірив в об'єднання і дуже багато на цьому втратив, тепер відчуває глибоку недовіру та особисту образу, і я не думаю, що Юлія Тимошенко колись переступить цю межу. У Партії регіонів відбулися певні, дуже глибокі, трансформації в системі прийняття рішень, там уже дуже багато залежить від того, чого захоче президент. Тому я думаю, що цей шлях уже закритий. І тому в мене така апатія, і тому я кажу, що більше в цій політиці не хочу нічого робити, бо навіть заради того, аби, своє горло надриваючи, десь там пів-відсотка додати одній політичній силі, брати участь у цій «гойдалці» коаліцій? А вже нічого не міняється.

Коли чесно, я не маю сьогодні рецепта порятунку і не знаю, що робити. І цим, у тому числі, спричинена моя апатія і, певною мірою, – навіть

депресія, моє рішення відійти від політики. Мені весь час на думку спадають слова Ліни Костенко: «Єдине, що від нас ще залежить, – принаймні вік прожити як належить». Це – про мене сьогодні.

– Але, якщо продовжити мета-фору, хто мав би скласти такий консилиум, який міг би не тільки поставити діагноз (у чому в нас вправляються всі!), а все-таки призначити лікування?

– Є «Український форум», є Рада старійшин. Я не кажу, що вони зовсім не заангажовані. Але туди входять гідні, досвідчені люди. Звучать деякі мудрі пропозиції з конкретних питань. Однак їх не чують. Тільки можуть використати у власних цілях. Можливо, зовнішній чинник, оте «заграница нам pomoжет», саме тут міг би відіграти якусь бодай мінімальну роль.

Повернімося до того, з чого ми почали розмову. Захід зробив багато недоброго, віддистанціювавшись від України, від наших досить відвертих і не завжди вміло поданих прагнень тоді, наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Якби ми були узалежнені від цілісної машини, у яку перетворюють Євросоюз, що дуже активно трансформується з міжнародної організації в надкраїну, де діють внутрішні закони ЄС, тоді над нашими гнилуватими амбітними елітами з'явився б той самий Європарламент, у якому, можливо, були б і наші представники, і ми змушені були б рахуватися з європейським законодавством. Над нашим президентом опинилася б Єврокомісія, яка щоразу, коли він порушить засадничі принципи, давала б йому по руках. Я не кажу, що був би можливий повноцінний вступ України до ЄС, це велика ілюзія, цим і не пахло, але навіть зараз могло би бути повноцінне асоційоване членство в дуже широких рамках, коли нас, скажімо, не допускають до прийняття основних рішень (а нас не допустять ніколи), але дають трохи більше прав у Євросоюзі, гонорову статусність і при тому – абсолютні зобов'язання. На нас починає поширюватися дія законів ЄС. І якби Євросоюз зараз зробив крок нам назустріч, надав би асоційоване членство з дуже глибокою інтеграцією й дуже серйозними зобов'язаннями, мені

здається, це був би єдиний вихід. Щоправда, це не вигідно нашій теперішній владі, яка туди прагне лише через бажання статусності, але не хоче брати зобов'язань.

– Пане Тарасе, як ви самі оцінюєте свою політичну біографію?

– А я не хочу її оцінювати. Я живу так, щоб мені не було соромно. Мені часто буває соромно за якісь окремі слова, соромно, коли я десь кину якийсь звинувачення, а потім воно виявиться не підтвердженим. Або за надто, неадекватно жорстким. Але мені не соромно за основні віхи того, що я зробив. Мені соромно за інше – за те, чого я не зробив. Є злочин, дією зроблений, а є злочин, зроблений бездіяльністю. Я вважаю, що в 1990 році скоїв жорстокий злочин бездіяльності, коли зовсім трохи – через елементарні лінощі – не допрацював для того, аби піти у велику політику. Я тоді «висів» у Львівській облраді, а треба було йти до парламенту й брати щось на себе, щось серйозне обстоювати. Мені, з моїм холеричним темпераментом і моїм абсолютизмом (правильно – неправильно, чесно – нечесно), коли там багато хто торгував принципами, треба було туди йти. В'ячеславові Черноволю, оскільки він був очільником, формував Рух, доводилося шукати компроміс, а я мав повне святе право ввійти і бути «гавкаючим собакою». Це дало б достатньо добрий результат. Тоді таких у ВР бракувало. Одні думали, як би всіх помирити, інші – як на тому руки нагріти, у тому числі – і в Народній Раді... Таких гріхів бездіяльності маю, на жаль, дуже багато.

– Діти визначних людей часто стають заручниками свого прізвища. Прізвище Чорновіл допомагало вам у житті?

– Я задоволений тим, що можу гордитися своїм батьком. Так само як і мамою – Оленою Антонів, дуже знаною у Львові людиною, надзвичайно активною учасницею греко-католицького підпільного руху, фактично розпорядницею Солженіцинського фонду (всі кажуть, що її чудом не посадили в 1970-х). Я пишаюся тим, що в мене такі батьки. А в кінцевому підсумку цим

воно й обмежується. Формально у 2000 році, коли розпочався новий старт моєї політичної кар'єри (на початку 90-х я сам на неї махнув рукою і сам її «закрив»), коли я вирішив знову йти у владу, то, мабуть, якби я був не Чорновіл, мене ніхто ні в яку Верховну Раду не пропустив би. А так я міг спокійно заявити: я йду – і край. Ті, хто цього не хотів, мусили закрити рота. Тому що тоді спрацювало прізвище Чорновіл. А вже у 2002 році прізвищем я не міг би зробити нічого, бо тоді відігравали роль акції 2001-го, робота депутатом. Я з округу не вилазив. Працював до отупіння вдень і вночі. Тисячі звернень, клопотань... Я ногами виходжував прийняття рішень у різних кабінетах. Ця робота плюс моя дуже жорстка політична позиція 2001 року дали свій ефект.

– А трапляється, що прізвище вам завважає?

– У суто моральному плані, коли всі пробують тебе міряти за твоїм батьком. Але ж я не можу бути В'ячеславом Черноволом. Це життя, цю біографію треба було сформувати в інший період і в інших умовах. Я не відсидів кільканадцять років у радянських концтаборах, і вже навіть через це не маю морального права говорити про якусь аналогію між мною і батьком. Він у тих таборах, по суті, пожертвував життям. Вибачте, я такого не маю. І тому це було б блюзнірством і найбільшою гидотою, якби я пробував десь на себе приміряти чийсь вінець. Батькові моральні принципи я застосовую. Окрім принципу постійної причетнос-

«В нас при владі є дуже багато людей, які так і не усвідомили, у чому суть їхньої роботи, якою державою вони керують»

ті («якщо не я, то хто?»). На відміну від батька, я можу собі дозволити відійти і сказати: вибачте.

– Ваш батько просто вважав себе довіку мобілізованим...

– А я себе, на жаль, таким не вважаю. Я маю на це право. Тому що я не є повторення В'ячеслава Черновола.

– У вас були серйозні ідеологічні розбіжності з батьком?

– Певна річ. Скажімо, я з молодечої гарячності наприкінці 80-х – на початку 90-х заліз в активний націоналістичний рух, у мельниківську гілку націоналізму, почав це нав'язувати, і батько зі своїм загальноукраїнським розумінням, яке в нього було завжди, критикував це й доводив, що так тільки поглиблюються національні розколи, а плюс ще існує міжнаціоналістичний розкол. Отут ми сперечалися до хрипоті, але ж він мав абсолютну рацію.

– І він вас переконував?

– Звісно. Хоча доки я сам не набив гулі й сам не переконався, результату не було. Ми всі звикли вчитися на своїх помилках, а не дослухатися до порад. А от у чому, я вважаю, батько рації не мав – це його свята віра в те, що всі люди мають у душі більше доброго, ніж злого, і що всім людям, хоч би що негідне було за ними, треба дати можливість виправитись і навіть посприяти цьому. І розкол Руху відбувся, і ота купа кагебістів пройшла до Верховної Ради (і зараз там є) через Рух і через інші структури завдяки тому, що Чорновіл (навіть знаючи, що вони на нього особисто доносили), вважав, що не має морального права перекрити їм дорогу, більше того – спеціально давав їм шанс. Не слід було цього робити. Мабуть, негідникові треба було сказати, що він – негідник.

– Скільки правди в тезі про те, що політика – взагалі брудна справа?

– Отут я дозволю собі сказати якраз словами батька. Колись до нього прийшов один з його колег по ще не розколотому Руху й сказав: «Знаєш, В'ячеславе, я ніколи не думав, що політика – така брудна справа». Відповідь була миттєва: «Політика не може бути брудною. Вона або чиста й чесна, або це не політика. Все! В іншому разі це – торгівля собою, торгівля іншими людьми, торгівля принципами, меркантильність...». А тепер – моє маленьке уточнення. Я розумію, що в політиці десь треба бути трошки цинічним, треба вміти домовлятися, але мусить бути межа. І до рівня Макіавеллі, з усім цинізмом та маніпуляціями – це, мабуть, іще політика, а все те, що далі, – напевне, вже підлість.